

ค่ายบางระจันอนุสาวรีย์แห่งนักรบประชาชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทวีศักดิ์ ญาณประทีป
คณะมนุษยศาสตร์

“พวกเราชาวไทยล้วนใจเด็ด
กล้าเหมือนเพชรไม่ยอมใครง่าย ๆ
ถึงจะมีไพร่มามากมาย
ก็ต่อสู้จนตายไม่อับนัง”

พระร่วงละครร้อง ร. 6

ที่นำส่วนหนึ่งของบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากล่าวนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า นิสัยของคนไทยนั้น กล้าหาญ รักชาติ รักแผ่นดิน และยอมสละชีพเพื่อชาติได้เสมอ จึงกล่าวได้ว่าวีรกรรมของประชาชนกลุ่มหนึ่งอันแสดงถึงลักษณะ นิสัยของบรรพบุรุษไทยได้แสดงไว้ให้ปรากฏชัดก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เพียงเล็กน้อย วีรกรรมของประชาชนเหล่านั้นก็คือ ค่ายบางระจันที่รวมแห่งนักรบประชาชน ถึงแม้ค่ายบางระจันจะแตกไปแล้วตั้งแต่วันจันทร์ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ ปีมะเมีย พุทธศักราช 2309 โดยน้ำมือของสุกี้พระนายกองผู้ซึ่งเคยอาศัยขำขันของไทยเลี้ยงดูมาก่อนก็ตาม แต่ค่ายบางระจันก็ยังคงเป็นอนุสาวรีย์ในหัวใจประชาชนผู้รักชาติทั้งมวล

ค่ายบางระจันเป็นตัวอย่างของนักรบประชาชนที่ไม่ยอมแพ้ต่อพม่า แม้ว่าผู้นำในประเทศในสมัยนั้นจะอ่อนแอ ไร้เวลา และแสวงหาแต่ความสุขส่วนตัวก็ตาม ประชาชนก็ไม่ยอมแพ้ต่อข้าศึกโดยง่าย คนที่มีความสามารถและสติปัญญาได้มาอยู่รวมกันต่อสู้กับพม่าจนได้รับชัยชนะหลายครั้ง จนเป็นที่คร่ำครวญของพม่าเมื่อเอ่ยถึงชื่อค่ายบางระจัน ข้อความในไทยรบพม่า พระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

เมื่อเดือน 3 ปีระกา (พ.ศ. 2308) เนเมียวสีหบดี ให้พวกพม่ากองหนึ่งไปเที่ยวค้นทรัพย์จับผู้คนทางเมืองวิเศษไชยชาญ นอกจากจะค้นเอาทรัพย์แล้ว ใครมีลูกสาวพวกพม่าก็จะบังคับเอาลูกสาวไปด้วย พวกราษฎรพากันโกรธแค้นพม่ามาก จึงเข้ารวมพวกกันชุมนุมกันตัวมีหัวหน้า 6 คน คือ นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง นายดอก และนายทองแก้ว นัดแนะกันลวงพวกพม่าไปค้นหาลูกสาวชาวบ้านที่บ้านป่าแห่งหนึ่ง เมื่อได้โอกาสก็ลุ่มรวมกันฆ่าพม่าที่ไปด้วยตายทั้งหมด 20 คน แล้วจึงพากันหนีไปยังบ้านบางระจัน ซึ่งเป็นบ้านดอนอยู่ที่พรหมแดนเมืองวิเศษไชยชาญ กับเมืองสุพรรณและเมืองสิงห์ติดต่อกัน ข้าศึกเข้าถึงได้ยาก พวกที่หนีไปที่หลังได้นิมนต์พระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช แขวงเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งชาวบ้านนับถือว่าเป็นผู้ทรงวิชาคุณ ให้มาช่วยคุ้มครองที่วัดโพธิ์เก้าต้น ในบ้านบางระจันด้วย จากนั้นได้ชักชวนผู้คนตั้งช่องสู้พม่า รวบรวมกำลังกันได้ชายฉกรรจ์ 400 กว่าคน มีหัวหน้า 5 คน คือ ขุนสรรค์ พันเรืองกำนัน นายทองเหม็น

นายจันทร์หนวดเขี้ยว และนายทองแสงใหญ่ ช่วยกันตั้งค่ายรอบบ้าน
บางระจันจัดหมวดหมู่รักษาค่าย และกองสอดแนมคอยสืบดูพม่าที่จะ
ติดตามมา

พม่าที่เมืองวิเศษไชยชาญรู้ว่าพวกไทยที่ฆ่าพม่าหนี ไปอยู่ที่บ้าน
บางระจัน จึงยกพวกไปประมาณ 100 คน พวกชาวบ้านบางระจันรู้ข่าว
ก็เตรียมรักษาค่าย และจัดกองรบขึ้นกองหนึ่งให้นายแท่นเป็นนายใหญ่
พอพม่ามาถึงคลองบางระจัน นายแท่นคุมกองรบ 200 คน ข้ามคลองมา
พอลี้กัไล่พันแทงพม่า พม่าไม่ทันรู้ตัวยิงปืนได้นัดเดียวก็ถูกไทยกลุ่มรวม
พันแทงล้มตายเกือบหมด เหลือตัวนายควบม้าหนีไปได้ 2—3 คน
เท่านั้น การที่ชาวบ้านบางระจันได้ชัยชนะพม่าครั้งนี้ ชาวได้เล่าลือ
ไปทั่ว ราษฎรที่แตกฉานอยู่ตามหัวเมืองใกล้เคียงจึงพากันมาที่ค่าย
บางระจันมากขึ้นทุกวัน จนรวบรวมกำลังกันได้เป็นพัน ส่วนพระ
อาจารย์ธรรมโชติก็ลงผ้าประเจียด ตระกรุดพิสมรแจกจ่ายให้ทุกคน
ทุกคนจึงมีใจกล้าหาญ

นายกองพม่าที่เมืองวิเศษไชยชาญเห็นว่า จะปราบปรามชาวบ้าน
บางระจันไม่ไหว จึงบอกไปยังเนเมียวสีหบดี แม่ทัพใหญ่ข้างฝ่ายเหนือ
ซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำพระประสบ เนเมียวสีหบดีสำคัญคิดว่าเป็นช่องโหว่
ธรรมดา จึงให้งาจุนห่วนคุมกำลัง 500 ยกไปปราบปรามพวกชาวบ้าน
บางระจัน เมื่อเกิดการสู้รบกันขึ้น งาจุนห่วนก็แตกพ่ายหนีกลับไป
เนเมียวสีหบดีก็เกณฑ์กำลังเพิ่มขึ้นและให้เยกินห่วน ยกไปเป็นครั้งที่
ที่ 2 ชาวบ้านบางระจันก็ตีแตกพ่ายกลับมาอีก เนเมียวสีหบดีจึงให้

ดิงจาโบ ซึ่งเป็นนายทหารมีฝีมือ คุมพลไปเป็นครั้งที่ 3 ก็แพ้ชาวบ้าน บางระจันกลับมาอีก

เนเมียวสีหบดีเกรงว่า ชาวบ้านบางระจันจะมีกำลังเข้มแข็งขึ้น อาจะยกพลเข้ากระหนาบหลังทัพใหญ่ของตนได้ เพื่อเป็นการตัดไฟแต่ต้นลม จึงให้สุรินทรจ้อข้อยกทัพมีจำนวนพล 1,000 เศษ ไปปราบชาวบ้านบางระจันเป็นครั้งที่ 4 สุรินทรจ้อข้อยกทัพไปพักพลอยู่ที่ทุ่งห้วยไผ่ใกล้บ้านบางระจัน ฝ่ายพวกชาวบ้านบางระจันเห็นพม่ายกเป็นกองทัพบา จึงปรึกษากัน ให้นายแท่นเป็นนายทัพใหญ่ถือพล 200 เป็นกองกลาง นายทองเหม็นถือพล 200 เป็นปีกขวา พันเรืองกำนันถือพล 200 เป็นปีกซ้าย รวมพล 600 อาวุธของชาวบ้านบางระจันนั้นมีแต่อาวุธสั้น มีด ดาบ ขวาน ส่วนปืนคาบชุดและปืนคาบศิลา ก็มีบ้างแต่ส่วนน้อย แล้วยกกองทัพสามออกไปพร้อมกัน พอถึงที่ต้นสะตือสี่ต้นริมคลองบางระจัน เห็นพม่าอยู่ข้างฝั่งใต้ พวกไทยตั้งรายรับอยู่ข้างฝั่งเหนือ พม่าเห็นไทยน้อยกว่าจึงใช้ปืนระดมยิงหวังจะให้ไทยตกใจแตกตื่นหนีไป นายกองไทยทั้งสามเห็นว่าจะสู้พม่าซึ่ง ๆ หน้าไม่ได้ จึงปรึกษากันให้นายพันเรืองและนายทองเหม็นพาพลข้ามคลองโอบตีด้านหลังของพม่าเข้ามา ส่วนนายแท่นคุมพลกองกลางยังล้อมพม่าอยู่เบื้องหน้า แล้วยกเข้าตีพม่าพร้อมกันทั้งสามกอง พวกคนไทยเห็นสุรินทรจ้อข้อยกทัพพม่า ซี่มำกั๋นร่วมระย้าเครื่องยศอยู่ในหมู่พล จึงตีทะลวงเข้าไปถึงตัวพันสุรินทรจ้อข้อย นายทัพพม่าตาย ส่วนนายแท่นผู้นำฝ่ายไทยก็ถูกปืนที่เข้าล้มลงในเวลาที่เข้าตีพม่านั้น พวกพลทหารต้องห้ามเอาตัว

กลับมา ไทยรบพม่าตั้งแต่เข้าจนเที่ยงต่างเหนื่อยอ่อนกันทั้งสองฝ่าย พวกพม่ามากกว่าไทย ไทยจึงตีไม่แตก พวกไทยจึงถอยกลับ พวกชาวบ้านบางระจันก็พากันนำอาหารมาเลี้ยงพวกทหารของตน ขณะที่กำลังเลี้ยงอาหารกันอยู่นั้น พวกกองสอดแนมของไทยนำข่าวมาแจ้งว่า เห็นทหารพม่ากำลังตั้งเตาหุงข้าวและจัดการศพนายทัพที่พัน วุ่นวายอยู่ ไม่ได้ระวังตัว นายทัพไทยจึงให้พวกทหารกินอาหารอิ่มหน้าแล้ว ก็รีบยกพลกลับไปทั้ง 3 กอง ตรงเข้าไล่ฟันแทงพวกพม่า ฝ่ายพวกพม่ากำลังเตรียมอาหารและจัดการศพนายทัพอยู่ ไม่คิดว่าไทยจะกลับมารบโดยเร็ว เช่นนี้ เตรียมรบไม่ทัน พม่าจึงเสียทีแตกพ่ายยับเยิน ชาวบ้านบางระจันไล่ฆ่าพม่าที่ยกมาครั้งที่ 4 นี้ ผู้คนนายไพร่ล้มตายเสียมากมาย

เนเมียวสีหบดีสังเกตเห็นภัยอันจะเกิดจากชาวบ้านบางระจันต่อไปในอนาคต จึงได้จัดทัพขึ้นใหม่ มีพล 1,000 เศษให้แยกออกจากพลไปเป็นครั้งที่ 5 เพื่อไปปราบชาวบ้านบางระจัน แต่พวกชาวบ้านบางระจันก็ตีแตกกลับมาอีก เนเมียวสีหบดีตกใจมาก จึงคิดหาทางแก้ไข ได้ให้จิกแกปัดเมืองทวายยกพลไปให้มากกว่าเดิม ไปปราบพวกชาวบ้านบางระจันเป็นครั้งที่ 6 แต่จิกแกก็ประสบความสำเร็จแตกพ่ายยับเยิน กลับมาด้วยฝีมือของนักรบประชาชนชาวบ้านบางระจันผู้กล้าหาญ

เนเมียวสีหบดีเห็นว่าเรื่องจะลุกลามไปใหญ่โตเกินกำลังที่จะแก้ไข จึงตัดสินใจคัดเลือกไพร่พลที่มีกำลังฝีมือและกล้าหาญจัดเป็น กองอาสาสมัคร ทั้งทหารราบและทหารม้า รวมพลทั้งสิ้น 1,000 เศษ ให้อากาบันคยีเป็นนายทัพยกไปเป็นครั้งที่ 7 ชาวบ้านบางระจันทราบข่าวพม่า

เดินทัพมา จึงให้นายจันทรหนวดเขียวเป็นนายใหญ่ เพราะนายแท่น
ยังป่วยอยู่ และให้ขุนสรรค์ซึ่งมีฝีมือยิงปืนแม่นเป็น นายทหารปืน
เลือกคนมีฝีมือยิงปืนเข้าเป็นกองประมาณ 100 คนสำหรับสู้ทหารม้า
ครั้งทัพพม่ายกมาถึงบ้านขุนโลก นายจันทรหนวดเขียวสับดูรู้ว่ากำลัง
พม่ามีพอไล่เดียวกับพวกตน จึงยกพลเข้าตีกองทัพพม่าทันที นายจันทร
หนวดเขียวแบ่งกองวกมาตีด้านหลัง กองทัพพม่าถูกตีกระหนาบก็แตก
พ่ายกลับไป อากาบันคียก็สิ้นชีพลงในที่รบนั้นเอง

พม่าพยายามปราบปรามชาวบ้านบางระจันมาตั้งแต่เดือน 5 ปีระกา
จนถึงเดือน 7 ปีจอ พ.ศ. 2309 ให้กองทัพยกไปปราบก็แพ้กกลับมาทุกที
เนเมียวสีหบดีร้อนใจมาก เกรงว่าชาวบ้านบางระจันจะตั้งเป็นกองทัพ
ใหญ่ลงมาตีกระหนาบ จะหาผู้อาสาไปปราบชาวบ้านบางระจันอีก ก็
ไม่มีผู้ใดอาสา เพราะพม่าได้ยื่นซื้อชาวบ้านบางระจันแล้วทุกคนก็ระย้อ
ครั้นคร้าม

ขณะนั้นมีชาวบ้านต่างถิ่นผู้หนึ่งได้อาศัยแผ่นดินไทยอยู่มาช้านาน
เป็นผู้ชำนาญภูมิประเทศแถบนี้ เมื่อพม่ายกกองทัพมาบุคคลผู้นี้ได้ช่วย
พม่ารบพุ่งแข็งแรง จึงได้รับตำแหน่งสุกี้ ได้รับอาสาเข้าตีค่ายบางระจัน
เนเมียวสีหบดีจึงให้เกณฑ์พล 2,000 เศษ ยกไปปราบปรามชาวบ้าน
บางระจัน สุกี้คุ้นเคยกับชาวไทยมาก่อน รู้จักนิสัยของชาวไทยดี รู้ว่า
คนไทยใจกล้า ถ้าวรบในที่แจ้งแล้วจะสู้ไทยไม่ได้ ฉะนั้นสุกี้จึงระมัด
ระวังตัว ยกพลไปซำ ๆ ไปถึงไหนก็ตั้งค่ายมั่นทุกคราวไป ครึ่งเดือน
ก็ยกพลมาถึงบ้านบางระจัน ครั้นพวกไทยออกมา สุกี้ก็สู้รบอยู่แต่ในค่าย

ชาวบ้านบางระจันตีค่ายพม่าหลายครั้งก็ตีไม่ได้ เพราะสู้ตั้งค่ายมั่นคง ไทยไม่มีปืนใหญ่จะยิงทำลายค่าย ยกพลไปตีครั้งใดก็ถูกพม่ายิงบาดเจ็บล้มตายลงไปทุกวัน วันหนึ่งนายทองเหม็นกำลังเมาสุรา นึกว่าคาญก็ขึ้นขี่กระบือพาพวกทหารกองหนึ่งตรงเข้าไปรื้อค่ายพม่า พม่าเห็นไทยมาน้อยก็ออกรบ นายทองเหม็นขี่กระบือเข้าไปกลางไพร่พลข้าศึกจึงถูกพม่าหุบตีตาย นับเป็นครั้งแรกที่พวกชาวบ้านบางระจันแพ้ จึงปรึกษากันให้มีใบบอกไปยังกรุงศรีอยุธยาขอปืนใหญ่กับกระสุนดินดำมายิงค่ายพม่า แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยอมให้เป็นใหญ่ เพราะเกรงว่าพม่าจะแย่งชิงไประหว่างทาง แต่ได้ส่งพระยารัตนาธิเบศร์ออกไปที่บ้านบางระจัน เรียกว่าพวกภษณะทองเหลืองทองขาว ของชาวบ้าน หล่อปืนใหญ่ขึ้นที่บ้านบางระจัน 2 กระบอก แต่ก็ร้าวรานใช้การไม่ได้ พวกชาวบ้านก็หมดกำลังใจที่จะต่อสู้กับพม่า นายแท่นผู้นำทัพที่ถูกปืนบ่วงมาก็ตายลงขุนสรรค์กับนายจันทร์หมวดเขี้ยวออกไปตีค่ายพม่าก็สิ้นชีวิตลง เหลือแต่พันเรื่องกำนันกับนายทองแสงใหญ่เป็นหัวหน้าควบคุมพลอยู่ที่พากันห่อแท่งใจไปสิ้น สู้ก็เห็นว่าพวกชาวบ้านบางระจันอ่อนแอจนถึงที่สุดแล้วก็ให้ชุดอุโมงค์เข้าไปตั้งค่ายประชิดบ้านบางระจัน แล้วปลุกhorบยิงปืนใหญ่เข้าไปในค่ายบางระจัน เมื่อผู้คนระส่ำระสายจึงเข้าปล้นค่าย ค่ายบางระจันก็ถึงกาลอวสาน ณ บัดนั้น

ชาวบ้านบางระจันเป็นตัวอย่างวีรกรรมของบรรพบุรุษไทยที่รักชาติยิ่งชีพ นิสัยของคนไทยเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นผู้กล้าหาญ การที่ให้ข้าศึกรู้จักนิสัยของตนนั้นเป็นภัยมหันต์ อีกประการหนึ่งความใจร้อนของคน

ไทยก็เช่นกัน มีทั้งดีและไม่ดี ที่ดีก็คือ จะยอมให้ผู้ครองบ้านครองเมือง
 กอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้องหรือกดขี่ข่มเหงตนเพียงพอ
 แก่ความอดทนอดกลั้นเท่านั้น เมื่อเหลืออดจริง ๆ แล้ว ก็จะลุกฮือขึ้น
 มาขับไล่ไล่ส่งคนชั่วช้าออกไปจากบ้านเมือง ที่ไม่ดีก็คือ ความใจร้อน
 ทำให้ไม่รอบคอบ และบุ่มบ่ามทำอะไรโดยไม่คิดหน้าคิดหลัง ซึ่งคนไทย
 ในปัจจุบันจะใจร้อนอย่างประการที่สองนี้ไม่ได้เป็นอันขาด ใดๆก็ดี
 วิศวกรรมของชาวบ้านบางระจันก็เป็นที่ยกย่องเชิดชูมาจนทุกวันนี้

พระยาอุปกิตศิลปสาร กล่าวสดุดีวีรกรรมชาวบ้านบางระจันไว้
 ในหนังสือคำประพันธ์บางเรื่อง ตอนหนึ่งว่า

โคลง 3

สงสารไทยบางระจัน	เหลือจักขันแข่งสู้
เหลือจักคิดแก้	เกียรติคิน
ผืนจิตต่อมตุที่	เพื่อจุดเยี่ยงก็
ข้าศึกมาครั้งนี้	แน่นหนา
ยกประดาเข้าตี	ไพร่ไม่ต่อต้าน
ยิงแต่ปืนต้องคร้าน	ซ่องใจ
ไพร่ตั้งค่ายมั่น	เหลือบันนุกรกร้อ
เหลือเรียวแรงเข้า	แย่งสลาย

โคลง 4

อำท่านชวค้ายบาง
ชีพดับแต่คุณลือ
เย็นไสรถลูกหลานอัน
ยิ่งสดับยิ่งปลื้มอำ

ระจัน ข้าเอย
ตลอดหล้า
อุบัติบัด น้ท่าน
อืมใจ

โคลง 2

ลือนามไปเมื่อหน้า
อาจารย์ธรรมโชติได้
นายแทนคือแทนแก้ว
นายทองเหม็นท่านได้
พันเรื่องเอยท่านม้วย
ขุนสรรค์เอยท่านสร้าง
นายจันทร์ทนต์เขียว

นายทองแสงใหญ่แพรว
ท่านหัวหน้านอกนี้

เกียรติยศเรืองจำ จิรกาล
ปลุกจิตศิษย์กล้าไว้ เกียรติระบือ
เกียรติท่านเลิศล้ำแพรว เพริศพราย
ประติษฐ์ความกล้าไว้ เกียรติมหันต์
ด้วยรักษาดีพร้อมด้วย เกียรติคุณ
เกียรติแก่คนข้างหน้า อนันต์
เกียรติท่านเพราะพริ้งเกี้ยว
ไสรสรหาย
เกียรติท่านผ่านแผ้วพัน มีดมัว
แม่ชีพลับปลัแล้ว เกียรติคง